

SKLADEN RAZVOJ MED TEORIJO IN ODNOSI

UDK 728.6 : 711.4 (497.4)
COBISS 1.01 izvirni znanstveni članek
prejeto 05.11.2008*A HARMONIOUS DEVELOPMENT BETWEEN THEORY AND RELATIONS***izvleček**

Red in urejenost sta temelja urejene družbe, tudi v prostoru. Red je postavljen za doseganje ciljev, v prostoru za usklajeno bivanje, delo in sprostitvev. Interesi so seveda različni, od individualnih do skupnih, a skupni so nad prvimi. Pri tem gre za urejanje prostora od zunaj navznoter, od regije do detajla arhitekture, kjer sodeluje več strok, ki jih usklajuje arhitekt. Nobena ne sme prevladati na račun druge, čeprav so nekatere močnejše. Tak primer je na primer ekonomika, kultura pa je tisti element, ki je bil njega dni samoumeven: danes ji moramo pomagati, saj je predvsem v prostoru za dvig vrednot in vrednosti ključnega pomena.

Urejenost, gledana najširše, je regionalizacija, ki je most med državo, ki usmerja z zakoni in med lokalnimi skupnostmi, ki to izvajajo. Regija je pomemben element.

Urejanje pomeni tudi nadzor, primer so črne gradnje, ki so – brez nadzora – ušle z vajeti.

Nekateri programi za urejanje podeželja so že uspešno tekli, morali bi jih posodobiti in znova pognati.

Sklep je v treh predlogih: zaradi specifičnosti podeželja in njene kulture bi bilo nujno dvigniti zavest ljudi. Regionalizacijo bi bilo možno kvalitativno spremeniti – iz togih regij v tematske, kjer bi se občine združevale po potrebah, brez prisile. In zadnji predlog je institut mestnega arhitekta (po letu 2002: občinski ali mestni urbanist), kar je – dvanajst let po formalnem predlogu – pokazalo rezultate v gradnjah v Ljubljani in v Mariboru.

ključne besede:

arhitektura, podeželje, red, zakonodaja, usklajevanje, interesi, funkcija

abstract

Order and orderliness are the foundation of a tidy society: also with respect to space. Order is established to reach goals - in space these are harmonious living, work and leisure. Interests are certainly different, they go from individual interests to shared ones, but the shared ones have priority. Thus is a matter of regulating space from the outside inwards, from the region to the architectural detail, whereby several professions collaborate, coordinated by an architect. None of them should dominate the others, even though some are stronger. Economics is an example, whilst culture is an element that once used to be taken as a matter of course, but today we have to assist it, as it is of key significance for the enhancement of values, especially regarding space.

Orderliness from the widest point of view is regionalisation, which is a bridge between the state regulating by means of laws, and local communities which implement them. A region is a significant element.

Regulation also means supervision, an example of which is illegal constructions, which have spread unbridled without it. Some programmes for the regulation of the countryside are already successfully underway; we should modernise and re-launch them.

The conclusion consists of three suggestions: owing to the particularities of the countryside, peoples' awareness should urgently be enhanced. The process of regionalisation could be qualitatively modified; rigidly defined regions should become thematic, whereby municipalities and communes unite without coercion and according to their needs. And the final suggestion refers to establishing and empowering the institution of the city architect which, twelve years after the formal motion, has resulted in flourishing construction activity in Ljubljana and Maribor.

key words:

architecture, countryside, order, legislation, harmonisation, interests, function

Slovenija je majhna dežela, a ima izjemne potenciale: razteza se od Panonije do Jadranskega morja, od Alp do predalpskega hribovja. V arhitekturi ima niz regij, množico tipov, tako poselitve kot domačij in posamičnih objektov. Najbolj značilni objekt, kozolec, ima mnogo oblik, tipov in podtipov, pa še izvedb. Ponazarja skladnost naše dežele: izkorišča dosegljive materiale, izkorišča teren za postavitvev na veter in na sonce, s strešinami izkorišča sončno energijo, z notranjo organizacijo postavlja izjemno izkoriščenost za spravilo sena, za voz, omogoča nakladanje in sušenje različno suhih pridelkov. In kar je najbolj pomembno: preživel je nekaj stoletij in je še vedno v uporabi. Krma s kozolca je bolj kvalitetna od tiste v silaži, živina jo raje je in mleko ima boljšo kakovost. Prav kozolec predstavlja skladnost: usklajene potrebe, možnosti in sposobnosti graditelja. Kozolec je arhitektura.

Izhodišče

Red včeraj in razvoj skozi zgodovino – pri tem pri dvojnem vezanem kozolcu nastopata le dva tipa: pod Savo in nad njo. Prvi je čokat, ker so na Dolenjskem velike njive in velike potrebe, na Gorenjskem pa je zemlje malo in manj je možnosti za postavitvev.

Najpomembnejša reč pri vsem tem pa je, da sta celo v zasnovi tako različna objekta povsem enaka: uporabljata kvadrat s stranico ena in diagonalo, ki meri osnovnico krat kvadratni koren

iz dve. To ni slučaj: najbolj preprost drvar je že od nekdaj izsekal iz okroglega debla kvadratni profil. To je največja mogoča kvadratura, največji izkoristek konstrukcijskega elementa. Da uporablja prvi kvadrat v kvadratu, drugi pa je sestav dveh kvadratov, ki sta poveznjena, je le različica. Najpomembnejše je, da so vsi včerajšnji kozolci grajeni v tem pravilu in da skoraj ne najdemo takega, ki bi izstopal.

Kaj je torej najpomembnejše pri kozolcu? Red. Gre za dogovorjeni red, ki je plod možnosti, želja in potreb in ki nudi ob najmanjši možnosti napak najboljši rezultat. Ni slučaj, da se imenitne konstrukcije, grajene po zahtevnih načrtih, ekspertizah in z vsem znanjem našega časa, ob potresu podirajo: kozolec stoji celo na Ljubljanskem barju. Še več – ker na Barju ni mogoče mlatiti na vodi in ni ravnih tal, je prostor za mlačev kar v kozolcu samem. Rečejo mu 'pod'.

Arhitekti imamo srečo: vse slabe konstrukcije v zgodovini človeštva so se podrle in danes imamo le še dobre, kvalitetne in vredne posnemanja.

To posnemanje ni tako preprosto: gre za dediščino in za red, ki je nujen, pa za posamične rešitve, ki jih lahko oblikujemo sami in dodajamo. Vsi kozolci so enotni, a dva nista enaka, vsak ima pečat svojega mojstra.

Nas torej kot strokovnjake kozolec omejuje? Nas teži, da ne moremo narediti 'nekaj drugega', kar je višek ne-umnega človeka? Ne. Kozolec je imenitna arhitektura: v svoji zasnovi, v

konstrukciji, v uporabi, v izgledu, v vseh lastnostih, da kar kliče po posnemanju. Ali lahko kozolec posnemamo?

Ne.

Zdaj pa smo pri problemu: kozolec je kljub svoji imenitnosti doživel svoj konec. Danes je ob razvoju drugih tehnologij lahko le še spomin, le še ponos pametnega človeka, ki rad pokaže svojo kulturo. Razvoj ga je prehitel.

Kako pa je s primerjavo bivalne arhitekture: ali lahko danes živimo kot v časih prvih kozolcev? Ali se je življenje spremenilo? Imamo drugačne cilje, drugačne rezultate dela. To nam nudi razvoj.

Še pred drugo svetovno vojno so naše žene nosile pridelke na glavi desetine kilometrov daleč, led so s Krasa vozili na vozovih v Trst. Dohodki so bili majhni, skromni, a tudi ljudje smo bili skromni. Danes take skromnosti ne poznamo več.

Prav pa je, da še vedno želimo živeti vse bolje in vse bolj polno življenje. Tudi na vasi. Čeprav se razvoj vse bolj pozna v mestih. Zato pa je razvoj vasi in podeželja toliko bolj občutljiva tema.

Kultura bivanja mora biti na najvišjem možnem mestu, a pod kulturo moramo razumeti predvsem skladnost vseh elementov, ki nam ta razvoj omogočajo in nam ponujajo možnosti, da jih izrabimo.

Kako, le to je vprašanje. Ekonomski razvoj ne prinaša tudi kvalitete, žal je vse prevečkrat prav obratno.

Bistvo imenitosti kozolca je v njegovem redu.

Red poznamo tudi danes

Temeljni dokument in usmeritev je strategija prostorskega razvoja. Ta govori o prioritetah: druga je urbani sistem, ki ga je mogoče in ga moramo upoštevati tudi na podeželju, pa čeprav v manjšem merilu.

Prioriteta govori o vitalnosti in o privlačnosti podeželja, pa o naravnih in o kulturnih značilnostih.

Obe poglavji se ukvarjata s tipiko, ki jo je treba prepoznavati, razumeti, upoštevati in razvijati v okviru danih možnosti.

V delu z naslovom razvoj prostorskih sistemov je najpomembnejša misel "cilj usmerjenega razvoja je visoka kvaliteta bivanja". To je nedvomno kvalitativni element. V nadaljevanju govori o prepoznavnosti Slovenije: tukaj smo spet nazaj pri kozolcu.

Posebna pozornost je namenjena tudi razvoju krajine, ki se lahko razvija le skladno z vsemi elementi, ki krajino sestavljajo. Pri tem je najpomembnejše dejstvo, da si elementi arhitekture v tem smislu sledijo prav po vrsti: en sam objekt ali bivalna hiša; več objektov sestavlja domačijo; več domačij vas; večja vas je lahko že mesto in več mest z vasmi predstavlja regijo ali pokrajino. Celota ima tako vedno značilnosti detajla. Arhitektura pa je vedno odvisna od možnosti, ki jih daje okolje, od potreb, ki jih ima uporabnik, pa od zmožnosti graditelja, da vse to v najboljši možni meri koordinira.

Ampak za razumevanje je treba pogledati globlje v teorijo prostora.

Teorija prostora

Le celica je tako preprosta, da ima malo elementov: ovoj, vsebino in jedro. Prostor, ki ga obvladuje človek, pa je mnogo bolj

kompleksen. Na primer: Slovenija ima meje ali ovoj, zaobsega prostor, ki ga lahko enačimo z vsebino celice, jedra pa nima enega samega – poudarkov je več. Vsak poudarek za posameznika ali za sklop posameznikov ali za vso družbo predstavlja določeno vrednost: na kulturnem nivoju je to vrednota. S tem pa se začne zapletati. Vsak posameznik vrednoti po svoje, ena vrednota je v nekem času več vredna kot druga. Pri tem je le ena skupna točka: preživetje. Ob tem zbledijo, se zabrišejo vse druge značilnosti.

Slovenski prostor omogoča več kot le preživetje, zato imamo različne interese, različne vrednosti in vrednote. Vse te elemente usklajuje politika. Slovenija ni en sam, naravno enoten prostor. Je plod usklajevanja interesov, ki si sledijo v prostoru, v času, v različnih okoliščinah, to je torej politika v času.

V tem okviru teži država po čim večji stopnji enotnosti. Ta zagotavlja preprostost urejanja in nadzora; torej efekt.

V državi pa gre nedvomno za enotne elemente, ki že obstajajo ali pa jih nekateri bolj zaključeni prostori želijo imeti in uresničevati na osnovi danosti, razmer, dela, želja. V tem kontekstu predvsem pri prostoru v ospredje prihajajo regije. Te regije so po različnih interesih lahko povsem različne: na primer v gospodarstvu, v kulturi, v prostoru. Res pa je, da omejujejo združevanje interesov predvsem fizične razdalje, tako da v praksi združujejo interese praviloma le sosednje občine.

Občina kot sestav manjših skupnosti je organ, ki istočasno usmerja in izvaja niz dejavnosti in katerih posledice se kažejo v urejenosti odnosov, okolja in uspešnosti.

Posameznik živi v prostoru fizično, zato vse posege čuti na lastni koži. Logično je, da je najbolj izpostavljen in najbolj ranljiv. Njegov vpliv bi moral biti odločujoč, a pravilna usmerjenost je odvisna od pravilne organiziranosti upravne celice, ki ji pripada in odnosov, vplivov in teže moči med temi celicami (praviloma so to občine).

Arhitektura je oblikovanje prostora: od detajla do celote, od teoretiziranja do izvedbe in uporabe. Arhitektura v tem procesu ni najbolj pomembna, je le najbolj vidna [Juvanec 2004].

Deli prostora, celota, lokacija

Na koliko delov se deli celota? To je odvisno od okoliščin in variira tako v času kot v geografskem položaju, da ne omenjam ekonomskih možnosti, prometnih povezav itn. Posebej pomemben pri tem je promet. Slaba povezanost z jedrom v prvi vrsti slabi moč dislocirane enote, nato se vsebina te enote zave okoliščin ter svojih slabosti in začne težiti k centru. Tretji korak je zavedanje moči. Center je daleč, koncentrira dobrine, znanje, moč in oblast. Četrta: center se zave teh slabosti in pa tega, da živi tudi od dela posamičnih enot. Zato vzpodbuja povezave, tako prometne kot vezi v odločanju. Pri tem prihaja do prevlade nekaterih, trenutno bolj sposobnih in bolj agresivnih struktur, ki vsiljujejo tako gospodarske kot politične razdelitve za zadovoljevanje svojih lastnih (običajno materialnih) potreb, ki predstavljajo moč in s tem oblast. To je najbolj jasno ob zadnji razdelitvi Slovenije na občine. Delitev bi nedvomno uspela, če se ne bi spreminjal čas. K sreči pa se kolo zgodovine vrti. Vedno naprej.

Po osamosvojitvi je iz političnih razlogov nastalo preveliko premajhnih občin, ki so mnogo premajhne za sestavljanje

uprave, predvsem strokovno usposobljenih upravnih enot vseh potrebnih profilov, ki ob umni organizaciji del vseh lahko edino zagotavljajo potek dela v dobro vseh.

Iz tega izvirajo vsi problemi centralizma v Ljubljani, lokalizma v majhnih centrih, plahega združevanja po interesih med občinami (kjer se vsak boji negativnih posledic na nekem drugem področju).

Lokacija kot prostor, na katerem bomo gradili, nosi vse te značilnosti in posledica je neurejenost v detajlu. Ta neurejenost vodi v nestrokovno in laično (individualno) vodenje vseh postopkov in dejavnosti pri gradnji, v nekontrolirano etapnost in v nadgrajevanje v prostoru in v času. Rezultat tega je neurejen prostor Slovenije: od črnih gradenj do agresivne obrtniško industrijske gradnje iz ekonomskih razlogov. Zunanja oblika je znana: neurejenost, neenotnost, neuskklajenost in nekompatibilnost (tako v detajlih, v celoti, v prostoru in v času), neprepoznavnost. Vse to so drage, negospodarne in neestetske rešitve. To je Slovenija.

Toda pet občin namesto ene predstavlja pet županskih stolčkov, nekaj sto najožjih sodelavcev, nekaj favoriziranih tovarn ali obratov, več moči nekaterih strank in s tem več oblasti, nekaj tisoč tistih, ki so volili župana in ki za to nekaj pričakujejo – skratka preveč je želja in upanje (iskreno povedano tudi preveč koristi), da bi se slovenski narod na svoji ravni ravnal po pameti in v svojo korist [Juvanec, Kontinuiteta prostora 1992].

Interesi skupnosti, uprave, posameznika

Temeljni interes skupnosti je čim boljše in čim bolj kulturno živeti. To zagotavljajo gospodarska stabilnost in učinkovitost, korekten odnos do sosedov in rezultati na kulturnih področjih. Vsega tega ne moremo začeti graditi na vrhu, to je sestav detajlov, začeti na najnižji stopnji organizacije: to je vzgoja.

Seveda velja tudi obratno: dobri detajli morajo biti vodeni kvalitetno. Dobra delovna organizacija, ki je slabo koordinirana z vrha, ne predstavlja nič, šele v sklopu z drugimi dobrimi predstavlja dobro celoto.

Zato je interes skupnosti predvsem kvaliteta na vseh področjih.

Uprava je bila v naših krajih najbolj učinkovita v Avstro-Ogrski monarhiji: centralizem je bil edina organizacija, ki je lahko obvladala nered tako različnih elementov, ki so sestavljali deželo od Milana do madžarskih step. Pa še pri tem je še danes jasno vidna razlika: večji samostani so bližje Dunaju, večji gradovi so bližje Dunaju, več cest se steka na Dunaj, vsi so gledali v Dunaj, v center. Arhitektura je bila deljena: skupna in pomembnejša je bila enotna (železniške postaje, šole, kar je gradil cesar), ostalo pa po nekaj lokalno obarvanih navodilih prepuščeno lokalnim skupnostim. Toda ta arhitektura je nepomembna za center: kmečke hiše, gospodarska poslopja. Zato se je lahko ohranil tudi naš kozolec (ki kot tak nedvomno ogroža centralizem in bi ga v naslednjih desetletjih – če bi Avstro-Ogrska monarhija še živela – nedvomno zatrl, kajti predstavljal bi vse prenevarno lokalno značilnost). In to trditev potrjuje peganjanje kozolca v času nacistične Nemčije in iztrebitev te konstrukcije na avstrijskem Koroškem.

Ali se iz zgodovine res ne moremo ničesar naučiti?

Posameznik želi ceneje in z najmanj napora priti do rezultata,

to je do zgrajenega objekta, ki bo v celoti deloval kot detajl in od celote črpal rezultate skupnega interesa.

Pri tem ne smemo zameriti teh želja: kolikor predstavlja arhitekt kot oblikovalec prostora določeno ceno, se ta ne odslikava v celoti direktno. Gradnja po izkušnjah vedno teče etapno. Prav v tem bi bila organizacija umestnih strokovnjakov najbolj pomembna, a kratkovidno gledanje na ceno tega dela je pravzaprav usodno za gradnjo samo. S tem so podrti etapnost gradnje, kompatibilnost, organizacija gradnje in florisa, kompatibilnosti sprememb v času (zamenjava generacij, novi elementi, tehnika, tehnologija). Vsaka napaka prinese v nadaljevanju dve novi težavi.

S tem postane gradnja dražja, manj uspešna, manj uporabna, manj estetska in s tem manj prepoznavna [Juvanec, Kontinuiteta prostora 1992].

Zgrešena je misel, da je vsak Slovenec tudi graditelj. Smo ženske in moški, veliki in mali, smo arhitekti in taki, ki to nismo. Skratka, že naši dedje so vedeli, da čevljar popravlja čevlje, da ribič lovi ribe in da vol vleče ralo in ne obratno. Graditelj pa počne vse to hkrati.

Ob obilici možnosti, tako tehniških kot teholoških, ob velikem izboru materialov in njihovih oblikah je delo laika v stroki nedopustno, v končni fazi ni gospodarno ter izgleda tako, kot izgleda naša krajina po posegih v zadnjih desetletjih: grdo in slabo.

Istočasno pa v tistih najbolj odročnih krajih, kamor še ni segla asfaltna cesta, stvari tečejo tako, kot je bilo nekdaj. Vsak dela svoje in se ne vtika v delo drugega.

Država

Država ima neomejeno oblast. Le v primeru mednarodnih interesov, ko se združujejo države z istimi interesi z usmeritvami ali kar s skupnimi posegi (Evropska unija, NATO, CEFTA itd.), so nekatere veje oblasti poenotene.

Pri tem bi veljala tista najbolj kmečka: na svojem primeru se je najdražje učiti. Očitno tega ne razumemo vsi ali pa imamo vsi kako figo v žepu in čakamo priložnost.

Za državo je najboljša taktika centralizem. Najbolj preprosto je držati niti v rokah, najbolj preprosto je ob neskladju korigirati posege in to daje tudi najboljši rezultat na vseh področjih. Samoupravljanje je teoretski model idealne družbe, ampak idealne družbe seveda ni.

Ker pa smo ljudje različni, različne so okoliščine in pogoji, oddaljenost od centra predstavlja vedno tudi neko časovno zamaknitev, je ta centralizem zastarel. Kaj lahko pri tem naredi občina kot osnovna celica organizacije? Gre za visoko strokovno presojo okoliščin in pogojev, na katerih je treba predlagati ureditev, idealno za to celico. Kasneje mora država te predloge uskladiti in iz njih sestaviti optimalno rešitev, sprejemljivo za vse, vendar v celoti naprednejšo in boljše od obstoječih.

Ob takem številu občin, kot jih imamo mi, je to praktično nemogoče.

Regija

Regija predstavlja (fizično) skupen prostor, kjer imajo skupnosti skupne interese. Ni nujno, da je isti prostor za iste interese; razslojenost značilnosti v prostor vnaša različno

oblikovane sklope. Tako je mogoče, da regija vnaša v prostor različno oblikovane sklope. Tako je mogoče, da se regija kulture ne pokriva s tisto v gospodarstvu (pri tem pa je izključujoče, da bi se iste aktivnosti prekrivale v različnih organizacijskih shemah: na primer, da bi bila živinoreja istega območja konkurenca poljedelstvu ali vinogradništvu). Regija je vmesna stopnja med občino in državo. Pri tem država usmerja, regija usklajuje in občina konkretno ureja.

Ta odnos (država/občina) regija usklajuje v okvirih, ki jih postavlja in kontrolira država ter sestavlja zahteve ureditev posameznih segmentov, ki jih koordinirajo občinske strukture.

Gre za najboljši primer nadzora države nad urejanjem regije, ki vsebuje ključne zahteve posameznih sestavnih elementov te pokrajine.

Občina

Občina je temeljna organizacijska celica, do katere seže država. Naprej do krajevne skupnosti, naj se pogovarja občina sama. Zato je položaj občine pomemben, država iz nje črpa informacije, uokvirja interese, istočasno pa jo usmerja v okviru zakonov. Občina je tista, ki interese posameznikov kanalizira v možne okvire, te okvire vodi do nivoja države. Od države dobiva povratne informacije in sredstva, ki jih delo občine ustvarja. Za posebne dejavnosti: za nujne, izredne ali za tiste, ki so pomembne za vso državo, zagotavlja možnosti.

Občina je neposreden stik državljana z demokracijo. Vodstvo je za to direktno odgovorno tako občanu kot državi. Tako državljan kot država imata več oblik: posameznik (kot politik), osnovna celica (kot združba skupnih lastnosti), skupnost (istih interesov, stranke, politika), država v obliki izvršne oblasti (področna ministrstva), država kot celota (zakonodajca) in končno država, ki predstavlja svojo vsebino svetu (vlada, predsednik države). Najbolj neposreden stik ima vodstvo občine z občani. Od njih je izvoljeno, njihove interese zastopa in jim posreduje usmeritve višjih. Občina leži na stiku konkretnih težav posameznika in formalnih ureditev države. Tukaj se pokaže največ problemov, ki jih država (ministrstvo) ne občuti.

Usklajevanje na nivoju občine je najbolj konkretno in najbolj boleče. Prinaša rezultate, mnogokrat pa neuspeh sploh ni direktno povezan z dejavnostjo, posledice nosi človek direktno. Odgovoren je navadno župan.

Krajevna skupnost

Krajevna skupnost je tista temeljna celica, ki pravzaprav deluje v okvirih, ki so ji dani. Probleme in njihove rešitve prepoznava in jih pošilja naprej občini, ki jih zbira in vsaj delno obdelane posreduje državi. Država rešitve vrača v obliki zakonov, ki jih občina s svojimi strokovnimi službami obdeluje, razlaga in kontrolira.

Subjektivno: krajevna skupnost je pravzaprav organizacijska enota, ki je človeku najbližja, edina mu pomaga reševati konkretne probleme, ki jih otežuje občina, zavrača pa država.

V prostoru krajevna skupnost poskuša uveljavljati svoje interese, ki so – objektivno gledano, za posameznika in za ozko skupnost – vedno pozitivni. Vsakršno omejevanje je sprejeto z nezadovoljstvom, objektivno zaradi nepoznavanja problema v

celoti, subjektivno pa je vsaka problematika boleča.

Krajevna skupnost zato nima možnosti urejanja niza problemov; predvsem, ker nima pristojnosti, ne možnosti in ne strokovnih služb.

Zato je krajevna skupnost za posameznika dobra, občina slaba, država pa je sploh bav-bav.

Stroke: arhitektura in druge stroke pri urejanju okolja

Na področju oblikovanja prostora obstaja več strok, ki to problematiko urejajo. Arhitektura ga usklajuje (pri tem mislim na arhitekturo najširše; od regionalnega načrtovanja, urbanizma, do arhitekture detajla).

Pri tem je najpomembnejše, da vsaka stroka deluje na svojem specifičnem področju: planer planira, načrtovalec načrtuje, arhitekt oblikuje, geodet izmeri in nariše teren, gradbenik gradi, statik računa, instalater projektira svojo instalacijo (telefonsko, vodno, kanalizacijsko, televizijsko, računalniško), varstveniki narave na svojih specifičnih področjih (rastlinstvo, živalstvo, krajina, onesnaževanje okolja itd.), varstveniki kulture spet na svojih področjih (etnologi za etnološke značilnosti, umetnostni zgodovinarji za elemente s temi značilnostmi, konservatorji za konserviranje itd.). Skratka, vsak dela, kar zna, za kar je bil šolan in kjer lahko naredi kaj dobrega prostoru kot celoti. Pri tem prihaja do neskladja že pri starem zakonu o prostoru, ki omogoča projektiranje arhitekture "inženirju arhitekture, gradbeništvu ali geodezije". Že tukaj gre za nelogično razdelitev dela. Vsaka od omenjenih strok ima na svojem področju zadosti odgovornosti.

Zakaj prav arhitektura usklajuje in ne kaka druga stroka? Arhitektura je oblikovanje prostora – zasnuje, postavi idejni projekt, v sodelovanju z drugimi strokami izdela izvedbeni projekt, gradnjo nadzira in jo spremlja vse do uporabe, ko se pokaže končna vrednost arhitekture. Noben podatek ni odveč, nobena pomoč ni zavržena, vsak kamenček, ki pomaga graditi, je dobrodošel in upoštevan v okviru danih možnosti, a vsi ti kamenčki so le sestavni deli celote, ki ji pravimo kompozicija. Kompozicija je arhitektura, ki s svojo organiziranostjo, funkcionalnostjo, konstrukcijo in estetiko deluje.

Vsaka delitev arhitekture (pa naj bo še tako majhna, neznamna, nepomembna, kot je znamenje na polju, ima estetski pomen, sakralni, edukativni in morda še kakega, nikakor pa nima le enega samega pomena ali značilnosti) na spomenike ene ali druge stroke je nestrokovna in nedopustna, četudi je kje že uzakonjena. Dokumenti ICOMOSA (International Council of Monuments and Sites: Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja s sedežem v Parizu) to potrjujejo.

Investitor in uporabnik

Investitor ni vedno uporabnik. V kolikor gre za večje objekte, je uporabnik praviloma drug, pri manjših objektih (bivalne hiše na primer) je investitor navadno uporabnik sam, pri majhnih objektih (pasja hiša, ptičnica) pa je spet kakor pri prvem: navadno sta različna.

Investitor je tisti, ki vlaga finančna sredstva v gradnjo z nekim namenom, bodisi da gre za zaslužek, za preživetje, za zbiranje sredstev, za druge naložbe itd.

Uporabnik je tisti, ki prostor uporablja. Lahko je en sam, lahko jih je več, lahko pa si ta prostor deli s kom, po svoji presoji ali pa tudi ne. Na primer prostor gozda si delijo različni uporabniki, stanovalci hiše so lahko ljudje, so ljudje in domače živali, lahko pa tudi divje (polhi, miši, podgane). Investitor določa vsebino in namen prostora, uporabnik to vsebino izkorišča v te ali one namene, kolikor je človek, če pa je žival, gre vedno le za preživetje, za zatočišče pred zunanjimi vplivi.

Investitor vpliva na vsebino, torej na funkcijo. Na estetsko plat ima vpliv le, če je kulturni in če želi kaj več. Od stopnje njegove kulture je torej odvisna oblika objekta v prostoru. Žal raven kulture ni vedno taka, kot si jo želi, raven kulture vpliva na pretiravanja v oblikovanju: gradovi, stolpi, etažnost hiše, razgibanost, balkoni na vasi, neobičajne barve, novi materiali, skratka postavljaštvo in izstopanje.

Uporabnik je navadno tudi praktični vzdrževalec objekta. Od njega je odvisno, v kakšni meri bo objekt živel, koliko časa in kako bo deloval. Današnji materiali omogočajo vedno bolj preprosto vzdrževanje in vedno bolj dolgo življenjsko dobo, zato je od uporabnika to vedno manj odvisno.

Posameznik

Posameznik je običajno investitor in uporabnik obenem le pri objektih za življenje in pri manjših obrtnih delavnicah.

Odnos kvalitete gradnje z njegovo uporabo ni v direktni zvezi: bolj vpliva vzdrževanje, ki je neposredno vezano na uporabo. Izdelek, ki pride iz urejene delavnice, ima mnogo več možnosti, da je kvaliteten, kot tisti, ki prihaja iz neurejenih razmer (to lahko razložimo povsem tehnično, pa tudi v prenesenem pomenu).

Od posameznika so odvisni raven uporabe, raven vzdrževanja objekta in ne nazadnje izdelki, ki iz takega okolja izhajajo. Ti izdelki so lahko fizično izdelki ali pa človek sam. Človek iz neurejenih razmer ne more biti urejen, še več – tega problema sploh ne razume in ne vidi.

Posameznik v prostoru ima svoje interese in vsako urejanje ga omejuje. In spet je od njegovega nivoja kulture odvisno, ali bo izbral v danih okvirih najslabšo rešitev, najboljšo, ali pa bo iz teh okvirov zavestno kaj izločil. Pri tem je najpomembnejše, da teh okvirov ne le, da ne priznava, ne razume jih. Pri tem išče izgovore in najbolj značilno – slabe primere pri drugih izvedbah, jih nekritično aplicira, kolikor mu pač ustrezajo. Tipičen primer so črne gradnje. Ni res, da bi ga pri tem kdor koli vzpodbujal, res pa je, da mu tega početja nihče ni ustrezno preprečeval takrat, ko bi to bilo uspešno. Ko je prepozno in je zgrajenega že mnogo, takrat se preprosto zateče k izsiljevanju. Gre za prijateljske vezi, za skupne interese, za finančne ali poslovne povezave. Izsiljevanje je lahko le iskanje sličnih primerov, najbolj drzna varianta pa je, ko se tak posameznik agresivno vrine (po povsem demokratični poti, a brez moralnih vrednot) na mesta, ki oblikovanje prostora urejajo na občinskem ali celo na mestnem nivoju.

Zato je podiranje črnih gradenj edina prava poteza, pa če je še tako boleča in nepriljubljena. Pri tem ne smemo gledati v detajl, pač pa na celoto in na razvoj. Vsaka črna gradnja prinese osnovo za nadaljnjo, za deset novih.

Podiranje mora biti nadaljevano z gradnjo, z urejanjem

prostora: za dvig kulture krajine in za uporabnika, pa tudi za upravo, ki to vodi.

Primer je urejanje črnih gradenj v Ljubljani 2007 in 2008. Podiranje predstavlja le del urejanja in ga je treba razumeti kot posledico samovolje, slabe politike in nesposobnih inšpekcijskih služb.

Posameznik je nedvomno del celote, ki sestavlja večjo celoto, in ki kontrolira delo tiste najvišje organizacijske enote – države.

Tukaj je najpomembnejša morala: najprej svoja, potem drugih in skupnosti. V kolikor tega ni, skupnost ni in ne more biti uspešna.

Cilj vsakega posameznika pa je, da je srečen, uspešen delovni član skupnosti s temi lastnostmi. Skupnost brez posameznika je prav tako hendikepirana, kakor je tudi obratno, drug brez drugega ne moreta.

Začenja se nedvomno pri posamezniku.

Odnosi med urejanjem in oblikovanjem prostora

Formalni odnosi

Formalni odnosi predstavljajo uradno pot med izvajalcem in tistim, ki ureja. To urejanje teče v okviru mednarodnih norm (konvencij na raznih področjih), združb in asociacij na nivoju države kot celote. Nadaljujejo se v izvedbo prek lokalnih vej oblasti, vse do posameznika, ki postopek seveda začne in ga tudi konča.

Država

Država ureja s pomočjo zakona. Za njegov izvor, sestavo in izvajanje je odgovorno posamično ministrstvo.

Pri sestavi zakona združuje znanja posamičnih strok, strokovnih služb in strokovnih združenj. Postopek teče v usklajevanju med ministrstvi, vse do posamičnega odbora Državnega zbora, preden ga Državni zbor sprejme. Po objavi v uradnih glasilih je po določenem času v veljavi.

Izvedbo zakona danes sprovajajo upravne enote. Njihova vloga in položaj nista jasna, ne formalno in ne v praksi (to besedilo je bilo napisano leta 1996, situacija danes ni dosti boljša). Položaj še posebno otežujejo ljudje, ki so bili še včeraj občinski uslužbenci, danes pa so uradniki ministrstva, ki ima nedvomno več pristojnosti od občin. Problematična je predvsem odgovornost. Včerajšnja kontrola župana tako prehaja na ministra, pri čemer prostor (praktično: lokacija) ostaja v občini. Namesto usmerjevalne ima ministrstvo zdaj konkretno upravno vlogo in naloge, kar ne more biti lokalistično obarvano, kar pa pogoji, kjer se uveljavljajo, nedvomno so.

Občina

Na področju urejanja okolja je pri tem najbolj problematičen odnos občina (lokalna skupnost) – upravna enota (ministrstvo, pripravljalec zakonov; parlament, zakonodajalec).

Logična navezava uprave v izvedbo prek lokalnega upravnega organa je tako pretregana. Ne glede na to, ali gre za nezaupanje, za namensko centralistično urejanje ali za trenutno ureditev neurejenih razmer (kot trenutno reševanje, kratkoročno); za to je nelogično in nekonstruktivno.

Konkretni odnosi

Občina (kot osnovna celica)

Občina nedvomno je osnovna celica, kot taka ima nedvoumne naloge in odgovornosti do občanov (država pa prek ministrstva do imaginarnega urejenega prostora). Tu je jedro nesporazuma. Država (ministrstvo) ureja z vrha v osnovo, ki je teoretično urejena (tako formalno kot dejansko).

Osnova (prostor) pa ni urejena ne formalno ne dejansko. Ni urejena zato, ker sama nima ne kompetenc, ne možnosti in ne strokovnih znanj, da bi se uredila, zakonodajalec pa predvideva, da je vse že urejeno in zato to ni predvideno.

Praktična urejenost in formalna urejenost sta dva različna pojma. Ministrstvo ju jemlje teoretsko, občina politično.

Projektna organizacija

Projektna organizacija, ki je pooblaščenca za izvajanje projektne dokumentacije, ki je osnova za izdajo vseh dovoljenj, mora izpolnjevati določene pogoje, določene z zakonom.

Pri tem gre za planiranje, načrtovanje, projektiranje tako objekta kot celote. Pretežni del gre za arhitekturo. Zakon pa je predvideval, da lahko tak projekt pripravi diplomirani inženir arhitekture, gradbeništva ali geodezije.

Če gre za arhitekturo, kaj za boga delata pri projektu arhitekture gradbenik ali celo geodet? Imata namreč svoje, in to pomembno, mesto pri statiki in pri izvedbi gradnje ter pri pripravi terena za gradnjo. Žal je vse preveč nekvalitetnih arhitekturnih projektov plod projektne organizacije, ki jih (v skladu z zakonom) vodijo gradbeniki ali geodeti in imajo tako vso formalno veljavo. Le kvaliteta jim manjka. O tem ne prejšnji ne današnji zakon ne govorita.

Rezultat je možen na povsem racionalen način. Vsak naj dela, za kar je bil šolan in kar zna. (Opomba 2008: z novim zakonom ZGO-1b je to urejeno - a leta po mojem predlogu).

Druge organizacije, ki sodelujejo

Pri projektne dokumentaciji sodeluje tudi veliko drugih organizacij, ki obvladujejo svoja področja: energija, kanalizacija, telekomunikacije, ceste, na kulturnem področju pa službe za varovanje kulturne dediščine. Medtem ko imajo prve svoje pristojnosti in izvajajo svoje načrte v praksi (kontrola je vedno prisotna in rezultat je ugotovljiv vsak trenutek), so službe za varovanje kulturne dediščine povsem nedefinirane.

Njihova organizacija je neustrezna in zato tudi neefektivna. Odgovornosti navzgor ni. Zato tudi ne delujejo v skladu z vnaprej sprejetimi in usklajenimi strategijami dela, ki bi bile enotne za ves prostor Slovenije. Svoje strategije nimajo.

Še več, niti kvalitetnih strokovnih in ažuriranih evidenc nimajo. Imajo le pravice. Dolžnosti uveljavljajo s pravicami do omejevanja v imenu varovanja in ne s strokovnim delom. Nimajo strokovnega kadra po posameznih področjih ali pa si te "strokovnosti" dosojajo sami. Zato pri njihovem delu na področju arhitekture kulture sploh ni videti.

Z njimi niso zadovoljne niti občine, ne krajevne skupnosti in ne posamezniki, ne strokovne organizacije in ne javnost.

Sebi pa so zelo všeč.

(Opomba 2008: zdaj so večji posegi v pristojnosti Ministrstva

za kulturo, ki pa sebi ustrezno upoštevajo mnenja lokalnih organizacij)

Investitor

Investitor mora za pridobitev projektne dokumentacije zbrati vsa potrebna soglasja in projekte, ki morajo biti v skladu z veljavno zakonodajo in s planskimi dokumenti širšega prostora ter dane lokacije.

Za to zahtevno delo navadno izberejo pooblaščenca organizacijo, ki opravi vse potrebno (včasih celo ekonomske elemente, prodaje in nakupe, kredite itd.).

Z uporabnim dovoljenjem se delo investitorja konča, nastopi uporabnik.

Uporabnik

Uporabnik je lahko lastnik, investitor ali le najemnik. Ne glede na svoj status, prostor uporablja v skladu z dogovori, z urejanjem prostora se sooča le ob potrebah po razširitvah ali po preureditvi prostora. V tem trenutku izraža potrebo, ki jo v skladu s svojimi in z drugimi možnostmi začne investitor. Uporabnik deluje v skladu s svojimi možnostmi, v prostoru, ki mu je na voljo, in ki mu ga zagotavlja lastnik.

V kolikor je uporabnik in investitor v isti osebi (bodisi da gre za pravno ali za fizično osebo), je to le praktična poenostavitev, ker uporabnik pozna zahteve, ki jih kot investitor omogoča; teoretično razlike ni.

Posameznik, občan

Občan kot urejevalec pravne problematike je pravzaprav najbolj izpostavljen vsem težavam pri zagotavljanju potrebne dokumentacije. Z ozirom na spreminjajoča se pravila, na vedno bolj zahtevne odnose v prostoru, je tudi dokumentov vedno več. Za posameznika je navadno predrago, da bi najemal družbo, ki to obvlada. Zato dokumente in soglasja zbira sam. Zaradi nepoznavanja, nerodnosti in nezaupanja nekaterih služb (ki razumljivo nekaterim verjamejo in drugim ne), je to zahtevno delo tako dolgotrajno, da marsikdo odneha. Rezultat tega je črna gradnja.

(Pri tem je pomembno, da demantiram posplošeno mnenje, da "je država podpirala in vzpodbujala črne gradnje", ki smo mu priča med prizadetimi). Črna gradnja je plod nerazumevanja graditelja, da lahko gradi le v dogovorjenih okvirih. Res pa je, da so bile in so še vedno take gradnje premalo odkrivane, vrednotene in sankcionirane.

Posameznika je treba vzpodbuditi, da bo s svojim prispevkom, v skladu z naporom in delom drugih, v dogovorjenih okvirih izgrajeval prostor v pozitivni smeri, v dobro tega prostora, sebe in skupnosti. To je kompleksen primer skupnosti in kakršni koli posamični poseg, nadmoč, nadvlada ali interes rušijo rezultate naporov celote.

Urejanje prostora konkretno

Urejanje prostora so sistemski posegi lokalnega značaja, ki so postavljeni drug ob drugega – predstavljajo prepoznavno celoto prostora. Gre za usmeritve ekonomskega in kulturnega življenja, za izvedbo gospodarskih dejavnosti, vse do oblikovanja, od

celot (ureditve vasi, prometa ali informacijskega sistema) proti najmanjšemu detajlu likovne predtavitve vasi ali domačije in s tem dejavnosti v njej.

Svetovanje

Na osnovi planskih in drugih aktov je za investitorja pomembno čim bolj objektivno mnenje o nameranih posegih. Svetovanje je pomemben element zasnove vsakega posega.

Svetovanje je tudi najpomembnejši element izobraževanja. V kolikor bi bil ta segment rešen idealno, bi odpadli vsi nadzori in vse kontrolne točke, vse konsekvence, postopki pa bi bili poenostavljeni do najbolj možnega.

Svetovanje je na osnovi raziskovalnega dela in znanstvenih ter strokovnih raziskav postavljanje osnov dediščine, identitete, tipike, kulture: vrednot prostora kot detajla in kot celote, prepoznavnih detajlov lokalnega značaja.

Svetovanje je vzbujanje občutka za te vrednote in vključevanje teh vrednot v današnje življenje na raznih področjih, konkretno v prostoru.

Splošno svetovanje (država, lokalne skupnosti, regije) delimo na informacije o problematiki, o stanju v prostoru in o konkretnem delu s sistemi, projekti.

Gre za osnovne podatke o problematiki urejanja prostora, ki je sestav ekonomskih, estetskih, tehničnih, kulturnih, organizacijskih in političnih vprašanj, ki jih rešujemo na pravnem, upravnem in na izvedbenem področju med zakonom in uporabo.

Strokovni podatki: To so informacije o strokah, ki sodelujejo pri urejanju prostora, ki ga oblikujejo tako upravno, pravno kot izvedbeno. Izbor strok, ki se tako pojavljajo, je povsem individualen in odvisen od primera do primera. Problem je v nekompatibilnosti in v neprimerljivosti nekaterih podatkov ali njihovih vrednosti.

Posegi v prostor, oblike dela

Kratkoročni posegi

Kratkoročno je mogoče spreminjati kvaliteto izvedb z majhnimi koraki, ki pa vendarle sestavljajo celoto, zato niso tako zelo nepomembni:

- 1 Popravki na objektih in na okolju: objekti in okolje;
  - Odprt prostor: prometnice in prostor zazidave, organizacija in izvedba;
  - Elementi: celote, objekti (npr. nekateri objekti, terase, avtobusne postaje, kioski, sistem grafične opreme itd.);
  - Detajli: mali elementi, kot so na primer smetnjaki in njihovo vmeščanje v cesto/funkcionalni prostor hiše, napisi, imena, table, pošta, detajli na cestni površini itd.
- 2 Informiranje javnosti s poljudnimi prispevki v medijih.

Kratkoročne dejavnosti je moč izvajati z občasnimi, enkratnimi akcijami, ki sledijo potrebam ali pa s stalnimi, ki se potrebam prilagajajo.

Dolgoročni posegi

Dolgoročni posegi so stalne akcije, ki tečejo zvezno ali se ponavljajo redno ali po potrebi:

Svetovanje

Svetovanje je možno organizirati na več načinov in v več okvirih: kot stalno dejavnost strokovnega združenja, medijev, občine, pedagoških ustanov, družb, ki organizirajo dejavnosti.

Nadzor

Nadzor je stvar uprave: bodisi da je razdeljena na kontrolo ustreznosti posegov zakonu ali odlokom, je to stvar države ali občine.

Obstaja možnost dobronamerne kontrole strokovnih organizacij in združenj, ki morajo nadzor vezati na izboljševanje okolja, torej ob pregledu in ob oceni stanja predlagati možne rešitve.

Konsekvence

Posledice neupoštevanja zakona predvideva le ta sam, odloke je treba varovati na nivoju občine, konsekvence posebnih (izbranih, sprejetih, zgoraj opisanih posegov) akcij določa župan, izvajajo pa za to določene občinske službe.

Sistemske posegi v prostor

To je sistemsko vodeno in usmerjeno delo strokovne službe, projektne organizacije, sklopa takih organizacij ali posameznika s posebnimi pooblastili (npr. mestni arhitekt).

Sistemske popravki so lahko tudi majhni koraki, a vodeni, s tem imajo večji efekt in za posledico spremembo celote, izboljšanje stanja in s tem dvig kulture.

Celota je vedno sklop različnih objektivnih in subjektivnih elementov. Za urejanje je seveda mnogo bolj zahtevna, a prinaša bistveno boljše rezultate. Pri tem gre za reševanje detajlov, ki celoto sestavljajo, s tem pa je spreminjana celota sama. Detajl od detajla ne more biti povsem ločen. Drug je odvisen od drugega in celota je v tem le sestav najmanjših možnih delov, ki morajo delovati tako sami zase kot v sklopu.

Planiranje je pri sestavljenih elementih nujno. Detajli, ki celoto sestavljajo in delujejo tako sami kakor v sklopu, morajo biti usklajeni. To je možno doseči le z vnaprejšnjim planiranjem.

Celostno urejanje je najbolj kompleksna reč, saj usmerja različna področja. Bistvo tega je, da spreminja vsebino, jo izboljšuje. Posledica tega je sprememba oblike. Boljša vsebina in boljše delovanje zahtevata in zagotavljata boljšo obliko. Spreminjanje vsebine prinaša napredek. Načelno je možna le sprememba na bolje. To pa je tudi želja, potreba uporabnika, da v danih možnostih uspeva v najboljši možni meri. Napredek je interes vseh: države, uprave, skupnosti in posameznika. Interes za boljše rešitve dviga kulturo na vseh področjih.

Višja kultura, tako prostora kakor dejavnikov v njem, je v dobro vseh.

Programi za napredek podeželja

Program CRPOV (Celostni razvoj podeželja in razvoj vasi) je bil izjemno zasnovan projekt MKGP, ki je tekel strokovno in široko ter formalno zelo dobro celo vrsto let. Žal se je končal v fazi projektov in obtičal v kakem predalu ali dveh. Njegovo nadaljevanje bi moralo prinesiti praktično nadgradnjo v izvedbah in kvalitativno v udejanjanju znanja in znanosti (tudi lokalnega

prebivalstva) v ves slovenski podeželski prostor. Zato sem na osnovi dela v preteklih letih z nizom projektov predlagal:

- 1 predlog razvoja, dodelave in nadaljevanja programov (CRPOV, LAS itn.);
- 2 prednost morajo imeti celostne rešitve in večja območja;
- 3 vsakoletni razpisi (lahko tudi za več let, z vsakoletnimi pregledi rezultatov) naj bodo tematski;
- 4 na podlagi prejšnjih najboljših projektov: izbor projektov za izvedbo (na primer: ureditev vaškega trga, prenova domačije za novo dejavnost, novi programi; pek, glina, mlin, žaga, žganjekuha, organizacija novih aktivnosti, zeleni turizem, animacija mladine, žena, edukacija);
- 5 izbrani projekti morajo biti pripeljani do izvedbenih načrtov (morda trije na leto, po možnosti tudi več);
- 6 izvedba: sofinanciranje MKGP največ do polovice, z možnostjo etapne izgradnje;
- 7 pogoj (občini: nadaljevanje projekta);
- 8 kontrola in ocena uspešnosti;
- 9 nadaljevanje dela je mogoče le z načrtovanim nadaljevanjem programa CRPOV: MKGP, strok in uporabnikov za daljšo dobo (na primer 5 let).

S tem bi sicer krčili izbor malih ponudnikov in malih porabnikov z manjšimi rezultati, istočasno pa bi jih vzpodbudili k združevanju interesov, kar bi pripeljalo do večjih izvedb in do več uspeha v skladnem razvoju podeželskega prostora, predvsem pri dvigu kulturnega nivoja bivanja in dela ljudi.

Predlagal sem objavo vseh: a/ izvedenih (projektov), b/ realiziranih (izvedb), c/ projektov v okviru programa CRPOV, z vsemi podatki o lokacijah, o organizacijah, ki vodijo projekte ali izvedbe, o avtorjih posamičnih rešitev itn. za izbrano obdobje ali za ves program od začetka (obseg dela bi bil presenetljivo velik). Ta pregled bi bil vzpodbuda za druge, Slovenijo pa bi postavili ob bok nekaterim deželam, ki imajo v urejanju podeželskega prostora več tradicije. Pregled bi pokazal, da smo imeli in da imamo v Sloveniji sistemske rešitve, ki bi jih morali nadaljevati in pripeljati do realizacij.

Institut mestnega arhitekta

Oblika instituta

Institut mestnega arhitekta v svetu poznajo že leta in leta. Pri nas so uspešne rešitve na ta način uveljavljali že Fabiani, neformalno Plečnik, Dušan Moškon v Ormožu, razcvet urejanja mesta in gradenj danes, ne brez težav, v Ljubljani, pa tudi v Mariboru. (Opomba 2008: Po novem zakonu mora imeti občinskega urbanista vsaka občina, ki nima oddelka za urejanje prostora).

"Mestni arhitekt", v nadaljevanju MA, je fizična ali pravna oseba, zadolžena za posege v prostor, strokovno pa arhitekt s čim višjo izobrazbo in z izkušnjami. MA lahko uspešno deluje le kot tesen sodelavec župana ali občinskega ali mestnega sveta (odvisno, ali je njegovo delo namenjeno občini ali mestu). MA imenuje župan, mestni ali občinski svet (variate) za vnaprej dogovorjen mandat, ki se lahko podaljšuje. MA je usmerjevalec, vzgojitelj in predstavlja nadzor, praviloma ni projektant (izključeno je projektiranje objektov, ki jih kot MA v prostor umešča sam).

- 1 MA je lahko fizična oseba, ki ji župan in/ali občinski svet zaupata, sodeluje pri postavitvi strategije razvoja na področju prostora.
- 2 MA je lahko organizacija ali oddelek v občini ali izven nje. Položaj sam izključuje projektiranje na območju, kjer deluje kot MA (zaradi konkurence, prednosti, zaradi poznavanja strategije posegov). V organizaciji mora biti oseba, ki fizično prevzema odgovornosti za to delo. Razporeditev na druga delav okviru del MA je notranja stvar organizacije.
- 3 MA je lahko "Svet za urejanje okolja", katerega predsednik sodeluje pri postavitvi strategije razvoja prostora občine. Svet je lahko:
  - pri županu,
  - pri občinskem svetu ali pri mestnem svetu,
  - pri krajevni skupnosti (če je ta velika in se pokaže potreba po dejavnostih samostojnega ukrepanja v prostoru). Sestav sveta določi župan ali občinski svet: del članov določi župan iz neodvisnih strokovnih organizacij (izbor je odvisen od strategije prostorskega razvoja, izbor strok je odvisen od nalog, ki jih ta svet ima v nekem določenem obdobju), del članov je iz splošnih strokovnih organizacij, ki delujejo v prostoru in strokovno posegajo v zadane naloge. Število članov je vedno neparno. Člani Sveta ne morejo biti projektanti v tem prostoru. Predsednika določi župan.
- 4 Ključne naloge so med tehniko in kulturo v skrbi za razvoj, elementi pa so:
  - zgodovina in napredek,
  - odnos do dediščine,
  - varovanje dediščine in elementi v njej,
  - vnos starih in novih elementov v novo,
  - novi odnosi v družbi: novi elementi /družba, ekonomika, tehnika, tehnologija, estetika, kultura/, nova identiteta.
- 5 Odgovornost
  - MA s svojim delom izboljšuje prostor: deluje v skladu s svojimi pooblastili,
  - odgovoren pa je županu, stroki, javnosti.
  - MA deluje v aktivnem sodelovanju z vsemi, ki vplivajo na urejenost prostora.
  - Delo MA je javno, vendar v okvirih pravnih norm.
  - Od ocene župana (ki si lahko strokovne ocene pridobi pri izbranih strokovnih organizacijah, mora pa pridobiti mnenje matične stroke) je odvisno nadaljnje delovanje MA.

Sklep

Celostno urejanje obsega vsa področja, ki sestavljajo urejanje nekega prostora: delo posamičnih strok, gospodarstvo, ekonomiko, oblikovanje prostora, življenje; in to povezano, usmerjeno in organizirano.

Nanizanih je nekaj predlogov in možnih poti do realizacije teh posegov v prostor. Ne gre za ponudbo vseh naenkrat. Mogoče jih je izbrati nekaj, uskladiti, da se ne izključujejo med sabo in

urediti tako pravno kot strokovno:

1 Združiti je treba vse napore za **dvig zavesti**: vse stroke na vseh področjih morajo ozaveščati ljudi o pomembnosti značilnosti, ki temeljijo na dediščini, na prenosu znanja in na redu, ki je izraz kulture in ponosa, ki ne omejuje, pač pa vzpodbuja skladne aktivnosti vseh dejavnikov v prostoru.

S tem mislim na akcije aktivnega sodelovanja prebivalcev, na redne in na občasne akcije v medijih, na predavanja, workshope, na zbiranje informacij in predlogov lokalnega prebivalstva, na javnost dela in na razlago rezultatov nekaterih akcij.

2 Predlagam kvalitativni način združevanja v pokrajine: **tematske regije**, ki bodo združevale vsakič posebej zainteresirane za skladno delo izbranega področja. Predlog zahteva izjemno pretehtan sistem vodenja in nadzora, ki pa ga lahko prinesejo le izkušnje in vztrajanje pri skladnosti interesov.

Podeželje bi na ta način moralo združiti vse možnosti, izrabiti vse danosti za najboljši rezultat v razvoju, njena različnost (gospodarstvo, kultura, promet, gradnje, obrt, turizem ...) pa govori temu v prid.

3 Predlagam institut mestnega arhitekta, ki bi moral najprej poznati vse okoliščine, od zgodovine, tehnike in tehnologije, ekonomskih možnosti in političnega razvoja do socialnih razmer občine, v kateri bi lahko deloval samostojno, skladno z zakoni in bi bil odgovoren županu ali ožjemu svetu, ob budni kontroli strokovnih in političnih organov. Ta institut bi bilo mogoče organizirati tudi za regijo ali za več občin, ki imajo enake ali slične krajinske, politične in kulturne elemente razvoja. Tako bi podeželje dobilo predvsem kontroliran, a uravnotežen in usmerjen razvoj na vseh področjih.

(Opomba 2008: Dobršen del mojih predlogov je skoraj devetnajst let kasneje udejanjenih. Ne da bi si lastil avtorske pravice: pozitivne spremembe in stanje danes potrjujejo pravilno razmišljanje včeraj.)

Stroke bodo svoje delo opravile: omogočiti jim je treba delo in uskladiti vse interese, ki na to vplivajo. Jasno je, da brez reda ne gre in zato so konsekvence, predvsem nadzor, nujno zlo, a enakovredno sistemu vodenja. Po izboru variantnih rešitev je treba sistem tudi pravno uskladiti in urediti področja, pravice ter dolžnosti posamičnih institutov. In ko bo vse delovalo, je najpomembnejše spet usklajeno delo družbe, ki sistem urejanja prostora razume, vodi in usmerja.

* Pretežni del teksta temelji na sklepnem delu projekta 'Kontinuiteta oblikovanja prostora III', ki ga je naročilo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS leta 1991, pa je kljub starosti še vedno aktualen in potrjuje kvaliteto dela preteklih let.

Viri in literatura

- Fister, P 1992, Slovenske arhitekturne krajine in arhitekturne regije
Sedlarjevo srečanje, Postojna
- Fister, P 1992, Pomeni in sestavine prostora, Int. Conference Alps
Adria, Ljubljana
- Fister, P 1993, Ljudska arhitektura v urejanju prostora, Glasnik DES
33/3,4, Ljubljana
- Grobovšek, J 2003, Doktrina I, ICOMOS Si Ljubljana
- Juvanec, B 1992-1995, Kontinuiteta oblikovanja prostora severovzhodne
Slovenije III, MKGP RS, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
- Juvanec, B 2003, Ecovast konferenca MKGP RS Otočec
- Juvanec, B 2004, Vernakularna arhitektura ali kompleksnost preprostosti,
v: AR 2004/1: 16-21 Ljubljana
- ZUP, Zakon o urejanju prostora 18/1984
- ZUN, Zakon o urejanju naselij in drugih posegih v prostor 18/1984
- ZUreP, Zakon o urejanju prostora Uradni list RS 110/2002 in 8/2003
- ZPNačrt, Zakon o prostorskem načrtovanju Uradni list RS 33/2007